

Počítačový program Včelka v rozvoji čtenářských dovedností

Computer Program Levebee for the Development of Reading Skills

Mohlo by se zdát, že příprava nových počítačových programů pro žáky s problémy ve čtení a psaní, s jejichž rozvojem se začalo v průběhu 90. let 20. století, nemůže již přinést žádná překvapení: k dispozici je více počítačových programů, které mohou využívat odborní pracovníci zabývající se tzv. nápravou čtení a psaní (v pedagogicko-psychologických poradnách, speciálně pedagogických centrech, speciální pedagogové či psychologové ve školních poradenských pracovištích, proškolení učitelé v běžných základních školách, pracovníci speciálních škol, aj.) a také rodiče, kteří jsou si vědomi nutnosti časté podpůrné práce se svým dítětem a jsou mu schopni věnovat svou energii. Opak je však pravdou, program Včelka posouvá téma podpory a rozvoje čtenářských dovedností opět dál.

Program Včelka představuje kvalitní a současně tvůrčí výsledek je spojen s „mravenčí“ prací každého jeho člena na jedné straně a odbornost a zkušenost na druhé straně. I když je hlavním odborným metodikem Renata Wolfová, iniciátorka či autorka jiných počítačových progra-

mů pro žáky se specifickými poruchami učení a uznávaná poradenská speciální pedagožka, bez dalších profesí z oblasti počítačové realizace a grafiky – a v tom považují celý projekt za unikátní – by nebylo dosaženo takové kvality, kterou program má. Technická realizace programu (firma Levebee) zde zúročila své zkušenosti, které byly získány v rámci on-line projektu Rozečti se, sloužící k podpoře rozvoje rychlého čtení a využívají ho zejména vysokoškolští studenti na počátku svého studia.

To, že autoři přicházejí s on-line verzí programu, považují za reálný kontakt s potřebami současné doby. Programy na CD nosičích jsou již překonány, on-line verze umožňuje průběžné aktualizace, další rozvoj programu a potřebné modifikace. Klienti, kteří s programem pracují, budou mít stále k dispozici tu nejnovější verzi. Autorům dává tento přístup možnost reagovat na nové podněty, přicházející z odborné literatury, ale také modifikovat obsahy na základě potřeb praxe. Mohou tak být doplňována nová cvičení, nové materiály pro čtení, měněny herní úkoly, které mají

motivační funkci. Filozofie přístupu je tak vstřícná vůči uživatelům programu, nezatěžuje je sledováním vývoje a pořizováním vyšších verzí programu.

Oceňují lehkost osvojení si principů, jak se v prostředí pohybovat, což je zejména vstřícné vůči méně zkušeným uživatelům s podobnými výukovými programy. Program je nastaven velmi intuitivně, ovládání jednotlivých částí programu je logické, netřeba nijak obšírného zácvků. S délkou užívání programu je uživatel schopen stále více pronikat do jeho podstaty a vytěžit z něj maximum. Pomáhají i souhrnně prezentované informace o tom, jak postupovat. Obrazové zpracování považují za kvalitní – přiměřené věku dětí, kterým je zejména určen (konec předškolního věku, mladší školní věk), nepodobízivé, vkusné. V celé „kráse“ vyniká zejména v motivačních hrách, kde se jedná již o ucelené obrazové zpracování.

Za zmínku stojí také to, že jsou si autoři vědomi individuálních potřeb uživatelů, které respektují kromě obsahových hledisek (volby vhodných cvičení pro konkrétní dítě) také volbou formální. Z toho titulu přichází s individuálním nastavením parametrů z hlediska typu písma, velikosti písma, barevnosti pozadí. Autoři tak reagují na poznatky z odborné literatury o tom, že typ a velikost písma, podobně jako barva pozadí, jsou intervenující proměnné a mají svou úlohu zejména v počáteční etapě rozvoje čtenářských dovedností. Pokud jsou správně rozpoznány a nastaveny, mohou

působit také ve prospěch osob s potížemi ve čtení.

Aplikace se zaměřuje na rozvoj techniky čtení, porozumění čtenému, počítačnické psaní a podporu fonologických dovedností. Včelka funguje jako individuální trenér čtení. Umožňuje diagnostiku problémových oblastí čtenářských dovedností a nabídne úkoly podle potřeby konkrétního dítěte. Ocenit je nutné také bohatství a strukturu podnětových úkolů, což umožňuje skutečně dlouhodobou podporu v rozvoji čtení a čtenářství:

- Není opomítnuta žádná z oblastí, kterou musíme trénovat, chceme-li posunout kvalitu čtení či psaní, přitom hlavní důraz je kladen na oblast fonologie a jazykových schopností. Cvičení na podporu čtenářské gramotnosti cíleně rozvíjí jazykový cit, slovní zásobu, vyhledávání explicitních i implicitních informací v textu s přesahem do čtenářské roviny vysuzování. Současně se nezapomíná ani zrakové funkce, pozornost, pravolevou a prostorovou orientaci. Tato cvičení mají často zábavný ráz (např. Pexeso, Tetris) a dítě je může vnímat víc jak hru než jako školní úkol.
- Cvičení k rozvoji čtení jsou členěna dle didaktických návazností (hláska – písmeno – slabika – slovo – slovní celek – věta), přičemž jsou respektována ve volbě úkolů specifika výukových metod čtení (analyticko-syntetické metody a metody genetické).
- V průběhu plnění dílčích úkolů děti sbírají body. Za ně si mohou „zahrát“

hry, přičemž se nejedná o hry, kterými jsou dnešní děti obklopeny (např. bojové hry). I jejich podstata je podpurná a slouží k dalšímu rozvoji. Jde o doplňování obrázků předměty, osobami, zvířaty; o obrázku si může dítě s rodiči povídat, může se podnítit tvorbou ucelenějších výpovědí – příběhů, popisů atd. Nelze proto nezmínit motivační aspekt programu Včelka.

- V rámci programu jsou k dispozici texty, které mohou sloužit jako tréninkový materiál. Jak sami autoři programu nabízejí, bude stále doplňován a šanci mají i jiní autoři, kteří by chtěli své texty dát dětem k dispozici.

Individuální užívání programu je umožněno díky vstupní diagnostice. Tento princip považují v tuzemském kontextu za zcela mimořádný počin. Jedná se o diagnostiku na základě záznamu čtení dítěte, která je doplněna dotazováním rodiče – nebo i učitele, tedy toho, kdo je schopen posoudit projevy žáka ve čtení a psaní. Výsledek je zpracován pomocí vizuálního „koláče“, odlišující podíl optimálních a problémových jevů ve sledovaných parametrech – přesnost čtení, způsob čtení, správnost psaní, porozumění čtenému, tedy v základních ukazatelích gramotnostních dovedností. V tomto okamžiku zmíním úlohu odborné podpory celého programu, tzv. metodika programu či osobního trenéra, i tato role je zatím u nás jedinečná.

Nesporným přínosem on-line verze programu je, že uživatel není ponechán sám sobě, což bývá velkou slabinou CD

výukových programů. Rodič program pořídí, začne s ním pracovat, při vzniklých potížích nebo špatnému porozumění podstatě programu od jeho užívání odstupuje. Nemá čas na kontakt s tvůrci programu, odkládá jeho využití do budoucna, často však nikdy již k němu nedojde. Program Včelka dává zcela jiné možnosti – uživatel má příležitost nepřetržitě a jednoduše komunikovat s metodikem programu, a to přímo v online prostředí programu (tj. nemusí psát maily, hledat telefonické spojení):

- Do elektronické komunikace může metodik vstoupit již na základě provedené diagnostiky, kdy může rodiči či jiným uživatelům osvětlit projevy dítěte ve čtení a psaní, nastínit postup nápravy.
- Velmi důležitá je komunikace v průběhu podpory žáka a dávání zpětné vazby rodičům či jiným uživatelům. Metodik sleduje postup dítěte, jeho úspěšnost v úkolech, které jsou automaticky nastaveny na základě provedené diagnostiky, všímá si také percepce náročnosti úkolu – chybuje-li dítě a přitom vnímá úkol jako nenáročný, je zapotřebí zvolit jiný přístup než v případě chybovosti a percepce náročnosti úkolu ze strany dítěte. Průběžná komunikace tak má „udržující“ úlohu v časovém hledisku využívání programu.
- Metodik programu se může vyjadřovat k frekvenci práce s dítětem v domácím prostředí, povzbuzovat rodiče, analyzovat chyby, kterých se dítě dopouš-

tí, navrhovat další postupy, které by mohly fungovat. V tomto momentu je Včelka v českém prostředí bezkonkurenční, neboť může podat podpůrnou zpětnou vazbu dospělým uživatelům a podnítit tak setrvání v práci s dítětem. Rodiče velmi často mají dobrý úmysl a předsevzetí, po určité době může zájem o práci s dítětem polevit. A v tomto okamžiku může metodik programu vybědnout rodiče k znovu zahájení kontaktu s dítětem.

Program má pro uživatele i didaktický efekt. Diagnostika ve školském poradenském zařízení bývá vnímána jako něco, co je spojeno s testovým přístupem, se srovnáváním projevů žáků s normami, s tvorbou diagnóz. Diagnostika realizovaná v programu má zcela jiný charakter, je postavena na hodnocení kvalit čtení, neopírá se o hledání pomyslné dělicí čáry, zda jsou projevy dítěte ve čtení a psaní dány specifickou poruchou učení či nikoli. Autoři podporují myšlenku, že se dá rozvíjet každé problémové čtení bez nutnosti práce s diagnózou. Jsou v souladu se zahraničními přístupy, které např. v rámci diagnóz specifických poruch učení doporučují členit obtíže do dílčích oblastí, tzv. domén (např. DSM-5). Směřují tak pohled rodičů, ale i odborných pracovníků na konkrétní jevy, se kterými se musí, ale také může pracovat – technika čtení, přesnost čtení, porozumění čtenému, přesnost psaní. Zejména rodiče tak dostávají zcela konkrétní obsah nutné podpory, čímž se může eliminovat negativní doprovodný aspekt, který diagnózy specifických poruch učení někdy

mohou mít – tedy představa, že když se jedná o „poruchu“, je to závažný problém, se kterým se nedá nic dělat, kromě toho, že se změní hodnocení dítěte. Didaktický účinek mají také doprovodné komentáře a popis jednotlivých cvičení, které informují o tom, proč je daný úkol důležitý a co je v rámci něj rozvíjeno. Rodič, ač laik, díky tomu může stále více pronikat do mechanismů čtení a porozumět obtížím svého dítěte.

Diagnostika může být prováděna opakovaně a sledován může být proběhlý efekt rozvoje čtení; za zmínku také stojí to, že se pracuje s individuální vztahovou normou konkrétního žáka. Nezáleží na tom, zda je žák ve vztahu k ostatním žákům na stejném stupni vývoje, ale jak se sám zlepšil, posunul, jak se zvýšila kvalita gramotnostních dovedností a kam může být ještě směřován.

Důraz na kvalitativní aspekty čtení/psaní umožňuje širší využití programu, než jsou jen žáci se specifickými poruchami učení. Podpora v rámci programu může být poskytnuta všem problémovým čtenářům, např. žákům, kteří jen potřebují delší čas na rozvoj čtenářských návyků, žákům s nižšími obecnými předpoklady pro učení vůbec. Vzhledem ke komplexnosti cvičení a rozvíjeným oblastem předpokladů pro čtení a psaní může být Včelka užitečná pro děti s narušenou komunikační schopností, pro děti – cizince, děti se sluchovou vadou, děti s poruchami autistického spektra, aj.

Program může doprovázet rozvoj čtení u všech dětí, které se začínají učit číst a sloužit všem žákům běžného vývoje,

jako běžná didaktická pomůcka. V tom je perspektivní pro každého rodiče a pro každé dítě, může to být alternativa práce s dítětem v domácím prostředí.

Za zmínku také stojí to, že uživatelé mohou být učitelé základních i speciálních škol. Současný důraz na inkluzivní vzdělávání přináší školám nové povinnosti. Kromě jiného je to nutnost všimnout si žáků s počátečními problémy ve čtení a psaní. V řadě škol se dnes v rámci tzv. školního poradenského pracoviště organizují individuální či skupinové formy práce, do kterých jsou zařazováni žáci s počátečními problémy, aby se zajistil jejich rozvoj ve čtení a psaní ještě před diagnostikou ve školském poradenském zařízení. Program Včelka může být jedním z využívaných přístupů.

Školy mohou s programem pracovat i skupinově, ve třídě. Jak vím, již se to i děje, že jsou cvičení zařazována do běžných hodin v práci s interaktivní tabulí. Cvičení jsou využívána jako cvičební materiál pro čtení v hodinách českého jazyka.

Program Včelka nachází také stále větší uplatnění také mezi poradenskými pracovníky, v pedagogicko-psychologických poradnách, speciálně pedagogických centrech nebo ve školních poradenských pracovištích jako prostředí, které umožní nastavovat a sledovat podpurný program k rozvoji čtení.

Celkově bych hodnotila program Včelka jako kvalitní, perspektivní, hodný podpory. O tom svědčí i řada ocenění, které byly tomuto komplexnímu počínu uděleny. Autoři o programu referují v populárně naučných časopisech a prostřednictvím elektronických médií. Ve spolupráci s vysokými školami se připravuje odborné zhodnocení programu, např. v kvalifikačních pracích. Nelze nezmínit i přínos pro studenty vysokých škol, v oborech speciální pedagogiky a dalších blízkých oborech – jako studijní materiál, ale také jako námět pro získávání praktických zkušeností již v průběhu vysokoškolského studia.

Anna Kucharská